WIKIPÉDIA

Tahiti nyelv

A Wikipédiából, a szabad enciklopédiából

A **tahiti nyelv** (*Reo Mā`ohi* vagy *Reo Tahiti* tahitiül) egy bennszülött nyelv, amelyet főként Francia Polinéziában beszélnek a Társaság-szigeteken. Ez egy kelet-polinéziai nyelv, amely szoros kapcsolatban áll Francia Polinézia egyéb bennszülött nyelveivel. Ilyenek a marquise, a tuamotua, a mangareva és az ausztrál-szigetek nyelvei. Ezen túl kapcsolatban áll még a rarotonga, a maori és a Hawaii nyelvekkel is, valamint távolabbi rokonságban áll a malájjal, a tagalog nyelvvel és a malagaszi nyelvvel.

A tahiti beszélt nyelvet először a 19. század elején írták át a London Misszionárius Társaság (London Missionary Society) hittérítői.

Francia Polinéziában a polinéz nyelvek *(reo mā'ohi)*[1] közül ez a nyelv tűnik ki leginkább. Alá tartozik még:

- pa'umotu (*reo pa'umotu*) - amelyet a Tuamotu-szigeteken beszélnek, 7 dialektusa van
- marquises - amelyet a Marquises-szigeteken beszélnek, két ága van, az észak-marquises (*le'eo enata*) és a dél-marquises (*le'eo enata*)
- ausztrál - az Ausztrál-szigeteken mintegy 8 000 ember beszéli
- mangareva - az Gambier-szigeteken mintegy 1 600 ember beszéli

Tahiti nyelv
Reo Tahiti

Kiejtés	Reo Mā'ohi
Beszélik	Tahitiek
Beszélők száma	124 000 (1977) fő
Nyelvcsalád	ausztronéz maláj-polinéz óceániai polinéz kelet-polinéz Tahitic
Írásrendszer	latin ábécé
Nyelvkódok	
ISO 639-1	ty
ISO 639-2	tah
ISO 639-3	tah (http://www.sil.org/iso639-3/documentation.asp?id=tah)

A Wikimédia Commons tartalmaz *Reo Tahiti* témájú médiaállományokat.

Tartalomjegyzék

Története
- Korai írás

Ábécé

Nyelvtan
- Személyes névmások
  - Egyesszám
  - Kettős szám
  - Többesszám
- Szósorrend
- Névelők
  - Határozott névelő
  - Határozatlan névelő

ʻO
ʻE
Szókincs
Általános mondatok és szavak
Jegyzetek
Források
További információk

Története

Korai írás

Amikor az európaiak először érkeztek Tahitire a 18. század végén, nem volt még Tahitiben írásrendszer, csupán beszélt formában létezett a nyelv. 1797-ben protestáns misszionáriusok érkeztek a szigetre a *Duff* nevű brit hajón, amelynek James Wilson felfedező volt a kapitánya. A hittérítők között volt Henry Nott (1774–1844), aki először tanulta meg külföldiként a tahiti nyelvet. II. Pomare király segítségével lefordította a Bibliát tahiti nyelvre. Ehhez 5 magánhangzót és 9 mássalhangzót használt. A polinézek számára a tahiti biblia szövege fontos tananyaggá vált, amelyen keresztül meg tudtak tanulni írni és olvasni.

Ábécé

A tahiti ábécében kevés fonéma szerepel: 5 magánhangzó és 9 mássalhangzó, nem számítva a hosszú magánhangzókat és a kettőshangzókat.

betű	név	kiejtés		megjegyzés
		IPA	Megközelítőleg angolul	
a	’ā	/a/, /ɑː/	**a**: b*u*tter, **ā**: f*a*ther	
e	’ē	/e/, /eː/	**e**: l*a*te, **ē**: ugyanaz csak hosszabb	
f	fā	/f/	*f*riend	bilabiálissá válik [ɸ] after **o** and **u**
h	hē	/h/	*h*ouse	átalakul [ʃ] hanggá (mint az angol *sh*oe) **i** után és **o** vagy **u** előtt
i	’ī	/i/, /iː/	mint az angol mach*i*ne	*ai* kettős-hanggá válhat olyan szavaknál, mimnt *rahi*
m	mō	/m/	*m*ouse	
n	nū	/n/	*n*ap	
o	’ō	/ɔ/, /oː/	**o**: n*ough*t, **ō**: g*o*	
p	pī	/p/	s*p*onge (nem hehezetes)	
r	rō	/r/	-	alveoláris trilla
t	tī	/t/	s*t*and (nem hehezetes)	
u	’ū	/u/, /uː/	**u**: f*oo*t, **ū**: m*oo*	erős ajakformálással
v	vī	/v/	*v*ine	bilabiálissá válik ([β]) **o** és **u** után
’	’eta	/ʔ/	uh-oh	glottális stop minden szótag előtt

A glottális stop vagy *’eta* egy teljes értékű mássalhangzó (a tahiti nyelvben kevésbé jártas ember elsőre azt gondolná, hogy az aposztróf csak egy elírás). Ez jellemző a polinéz nyelvekre (mint például a hawaii okina glottális stop). Azonban a tahiti nyelvben a glottális stop hangokat ritkán írják le, olyankor is egyenes (írógépes) aposztróffal **'**, hajlított helyett. Az ábécé felsorolásából a szótárak teljesen kihagyják a glottális stopot. Kétségkívül a tahiti glottális hang nem erős, kivéve az olyan szavaknál, mint a *i’a* (hal), amelyet egy külföldi edzetlen füle akár meg sem hall.

A magyarhoz hasonlóan, a tahiti nyelvben is fonémikus különbséget tesznek a rövid és a hosszú magánhangzók között. A hosszú magánhangzókat makron vagy *tārava* jelöli, ami az egyes betűk fölött álló vízszintes vonal.

Például a *pāto*, "felszedni, feltépni" és a *pato*, "kitörni" szavakat kizárólag a magánhangzó hosszúsága különbözteti meg. Ezeket a makronokat azonban ritkán használják.

Végül létezik egy *toro ’a’ï*, amely egy tréma az **i** betű tetején, de csupán az *ïa* kapcsolatnál szerepel, amikor visszaható névmásként használják. Nincs kiejtésmegkülönböztető szerepe.

Ennek ellenére az *’eta* és *tārava* jeleket hasonlóképpen használják más polinéziai nyelveknél is. Használatukat a Tahiti Akadémia (*l'Académie Tahitienne*) is támogatja és a területi kormány is elfogadta. Egy tucat egyéb módon lehet a hangsúlyokat jelölni. Van amelyek azonban kikoptak a használatból. Emiatt a használat olykor kusza tud lenni.[2] Jelenleg a tahiti akadémia még nem hozott döntést, hogy az ’etát hajlított (**’**) vagy fordított (**‘**) alakban kell-e feltüntetni.

Ezen felül a tahiti szótagok teljesen nyitottak, ahogy a többi polinéziai nyelvekben is. A tahiti nyelv morfológiája az elhajlás (inflektálás) helyett a "segédszavakra" (például elöljáró szavak, névelők és partikulák) támaszkodik, hogy kifejezzen nyelvtani kapcsolatokat. A tahiti kifejezetten izoláló nyelvnek

számít, kivéve a személyes névmások esetében, amelyeknél külön alakja van a nyelvtani egyesszámnak, a többesszámnak és a kettős számnak.

Nyelvtan

Személyes névmások

Ahogy az ausztronéz nyelvek többsége, a tahitiben is külön szó van a többesszám első személynél az exkluzív és az inkluzív (a beszélő beletartozik vagy sem) kifejezésére. Megkülönböztetik a nyelvtani egyesszámot, a többesszámot és a kettős számot. A tahiti nyelvben megkülönböztetik a hímnemű és nőnemű alakot egyesszám harmadik személyben.

Egyesszám

- *Au* – Én, engem; *ʻUa 'amu au i te i'a.* – Megettem a halat. ; *E haere au i te farehapi'ira'a ānānahi* – Holnap iskolába megyek.
- *'oe* : te; *ʻUa 'amu 'oe i te i'a.* – Megetted a halat. ; *ʻUa fa'a'ino 'oe tō mātou pereo'o.* – Összetörted az autónkat.
- *'ōna/'oia* : ő (hímnemű)/ ő (nőmnemű); *ʻUa amu 'ōna i te i'a.* – Ő megette a halat. ; *ʻEaha 'ōna i haere mai ai ?* – Miért van itt?/ Miért jött ide? ; *ʻAita 'ona i 'ō nei.* – Ő nincs itt.

Kettős szám

- *Tāua* (inkluzív) – mi ketten ; *ʻUa amu tāua i te i'a* : Mi ketten megettük a halat.; *Haere tāua.* : Gyerünk (mi ketten). ; *ʻO tō tāua hoa tē tae mai ra.* : A barátunk megérkezett.
- *Māua* (exkluzív) – mi ketten ; *ʻUa amu māua i te i'a.* : Megettük a halat. ; *ʻE ho'i māua ma Titaua i te fare.* : Titaua és én hazamegyünk. ; *No māua tera 'are.* : Ez a mi házunk.
- '*ōrua* : ti ketten ; *ʻUa amu 'ōrua i te i'a.* : Ti ketten megettétek a halat. ; *Haere 'ōrua* : Ti ketten menjetek. ; *Na 'ōrua teie puta.* : Ez a könyv a miénk.
- *Rāua* : ők ketten ; *ʻUa amu rāua i te i'a.* – Ők ketten megették a halat. ; *Nō 'ea mai rāua ?* – Hol vagytok ti mindketten? ; *ʻO rāua 'o Pā tei noho i te fare* – Ő és Pa otthon maradtak.

Többesszám

- *Tātou* (inkluzív) – mi; *ʻO vai tā tātou e tīa'i nei?* – Kire várunk ? ; *E'ore tā tātou amura'a toe.* – Van még ételünk.
- *Mātou* (exkluzív) – mi, ők és én ; *ʻO mātou ma Herenui i haere mai ai.* – Herenui-val jöttünk; *ʻUa 'ite mai 'oe ia mātou* – Láttál/megláttál minket.
- '*outou* – ti ; *ʻA haere atu 'outou, e pe'e atu vau.* – Ti mind menjetek, én érkezek. ; *O 'outou 'o vai mā i haere ai i te tautai ?* – Ki ment ti mindnyájatokkal halászni?
- *Rātou* – ők; *ʻUa pe'ape'a rātou 'o Teina.* – Teina-val vitatkoztak. ; *Nō rātou te pupu pūai.* – Az övék a legerősebb csapat.

Szósorrend

Tipológiailag a tahiti nyelv szósorrendje VSO, azaz ige-alany-tárgy (verb–subject–object), amely jellemző a polinéziai nyelvekre. Néhány példa a szósorrendre:

- *te tāmā'a nei au* – "[folyamatos jelen] eszik [folyamatos jelen] én", "Eszegetek"
- '*ua tāpū vau 'i te vahie* – "[befejezett nézőpont] aprít én [tárgy jel] a fa", "Felaprítottam a fát"
- '*ua hohoni hia 'oia 'e te 'uri* – "[befejezett nézőpont] megharap [passzív] ő a kutya által", "Megharapta őt egy kutya"
- '*e mea marō te ha'ari* – "Vannak dolog száraz a kókusz", "Szárazak a kókuszok"
- '*e ta'ata puai 'oia* – "Van ember erős ő", "Ő egy erős ember"

Névelők

Határozott névelő

A határozott névelő a ***te***. Beszélgetés közben határozatlan névelőként is használják.[3]

Például:

- *te fare* – a ház; *te tane* – az ember

A határozott névelő *te* többesszáma ***te mau***.

Például:

- *te mau fare* – a házak; *te mau tane* – az emberek

A *te* is jelölhet többesszámot

Például:

- *te ta'ata* – jelentheti, hogy *a személy* vagy *az emberek*

Határozatlan névelő

A határozatlan névelő a ***te hō'e***.

Például:

- *te hō'e fare* – egy ház

ʻO

Az ***ʻo*** névelőt tulajdonnevek és névmások előtt használják.

Például:

- *ʻO Tahiti* – (Ez van) Tahiti
- *ʻO rātou* – (Ez van) ők

ʻE

Az ***ʻe*** az *ʻo* megfelelője és minden köznévnél ezt használják.

Például:

- *ʻe ta'ata* – (ez) egy személy
- *ʻ e vahine* – (ez) egy nő
- *ʻe mau vahine* – (sok) nő

Szókincs

Általános mondatok és szavak

Tahiti	Magyar
ʻIa ora na	Szia, üdvözöllek
Haere mai, *maeva*, *manava*	Isten hozott
parahi	*viszlát*
nana	*viszlát*
ʻE	Igen
ʻAita	Nem
mauruuru roa	Köszönöm szépen
mauruuru	köszi
ʻE aha te huru?	Hogy vagy?
matai'i	hát, jól
matai'i roa	nagyon jól
tane	férfi
vahine	nő
fenua	föld
ra'i	ég
vai	víz
āuahi	tűz
ʻamu	eszik
inu	iszik
po	éjszaka
mahana	nappal/nap (égitest)
moana	óceán, tenger

Jegyzetek

1. www.farevanaa.pf Les Langues Polynesiennes, Académie Tahitienne (http://www.farevanaa.pf/arbre.php)
2. Lásd a listán (http://www.farevanaa.pf/theme_detail.php?id=5)
3. Conversational Tahitian, Tryon Darrell T., 1970 University of California Press - isbn=0-520-01600-9, 9780520016002 (https://books.google.co.nz/books?id=PdqxF5KgZzIC&dq=Tahitian+language)

Források

- Y. Lemaître, *Lexique du tahitien contemporain*, 1973. ISBN 2-7099-0228-1
- same; 2nd, reviewed edition, 1995. ISBN 2-7099-1247-3
- T. Henry, *Ancient Tahiti – Tahiti aux temps anciens*
- D.T. Tryon, *Conversational Tahitian*; ANU 1970

További információk

- Magyar-tahiti kisszótár (https://archive.org/details/tahiti)